

กีฬา

พื้นบ้านและการละเล่นประจำถิ่น

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม
วิทยาลัยครูมหาสารคาม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงศึกษาธิการ

กีฬาพื้นบ้าน

และ

การละเล่นประจำถิ่น

ของ

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม

วิทยาลัยครูมหาสารคาม

หอสมุดแห่งชาติสาขาบุรีรัมย์
หอสมุดแห่งชาติ
สาขาจังหวัดมหาสารคาม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ

คำนำ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติขอขอบคุณศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม วิทยาลัยครูมหาสารคาม ที่ได้รวบรวมกีฬาพื้นบ้านและการละเล่นประจำถิ่น ซึ่งเป็นเอกสารประกอบการประชุมปฏิบัติการ เพื่อส่งเสริมกีฬาพื้นบ้านและการละเล่นประจำถิ่น และได้มอบให้สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จัดพิมพ์เผยแพร่ให้กว้างขวางออกไป กีฬาและการละเล่น เป็นกิจกรรมนันทนาการอย่างหนึ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งในด้านสุขภาพและจิตใจ จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งที่จะต้องจัดให้มีขึ้น ดังนั้น การสนับสนุนส่งเสริมการละเล่นประจำถิ่น นั้น ๆ ให้เหมาะสมและนิยมเล่นกันอยู่ มิให้สูญหายไป รวมทั้งการเก็บรวบรวมรายละเอียดเกี่ยวกับการละเล่นพื้นเมืองนั้น ๆ นับเป็นสิ่งที่ควรอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง

จึงหวังว่า หนังสือเล่มนี้คงจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจบ้างตามสมควร

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ

สารบัญ

	หน้า
บทที่ ๑ บทนำ	๑
บทที่ ๒ ประวัติเมืองมหาสารคาม ประวัติภาคอีสาน	๕
บทที่ ๓ กีฬาพื้นเมืองอีสาน	๑๓
บทที่ ๔ การละเล่นพื้นเมืองของภาคอีสาน	๓๙
บทที่ ๕ บทสรุป	๕๑

บทที่ ๑

บทนำ

บทที่ ๑

บทนำ

มนุษย์ในสมัยโบราณมักจะมีรูปร่างที่ใหญ่โตแข็งแรงมีสุขภาพดี สืบเนื่องจากสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในสมัยโบราณ เช่น วัดวาอาราม กำแพงเมืองเก่าต่าง ๆ ที่ปรากฏวิสัยในการก่อสร้างมักจะเป็นก้อนหินที่ใหญ่โต เป็นศิลาแลงก้อนใหญ่ ๆ การที่มนุษย์เราจะสร้างสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นหรือยกก้อนหินขนาดใหญ่ได้นั้นจะต้องเป็นคนที่แข็งแรงรูปร่างใหญ่โต เพราะในสมัยโบราณนั้นคงจะไม่มีเครื่องทุ่นแรง เช่นเครื่องจักรสำหรับยกนั้นเป็นแน่เพราะก่อสร้างในสมัยโบราณนั้น จะต้องใช้กำลังคนเป็นส่วนใหญ่ คนในสมัยโบราณนั้นจะต้องต่อสู้กับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ มากมาย การทำมาหากินจะต้องใช้กำลังกายอย่างเต็มที่ การคมนาคมที่ไม่สะดวกเหมือนในปัจจุบัน จะต้องอาศัยการเดินทาง การวิ่ง การกระโดดอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนั้นยังจะต้องต่อสู้กับภัยธรรมชาติต่าง ๆ นานาชนิด เช่น ไฟไหม้ป่า น้ำท่วม พายุพัด หนีสัตว์ร้าย จะเห็นได้ว่ามนุษย์ในสมัยโบราณจะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมนั้นๆ ได้ จะต้องเป็นคนที่สุขภาพร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์ ถ้าหากว่าร่างกายอ่อนแอไข้โรคจะอยู่ในสังคมนั้นได้ไม่นาน

คนไทยในอดีตก็คงจะเป็นเช่นเดียวกันกับที่ได้กล่าวมาแล้ว ส่วนใหญ่จะเป็นคนที่มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง พวกเด็ก ๆ ได้ออกกำลังกายด้วยการเล่นกีฬาแบบไทย ผู้ใหญ่ก็ออกกำลังกายด้วยการทำงานเพื่อเลี้ยงชีพ เมื่อว่างจากการงานก็เล่นกีฬาด้วยความสนุกสนาน ด้วยการคิดค้น การกีฬาและการละเล่นขึ้นมาเองซึ่งเป็นกีฬาและการละเล่นแบบง่าย ๆ หาอุปกรณ์การเล่นซึ่งเป็นแบบพื้นบ้านโดยดัดแปลงเอาวัสดุเหลือใช้ต่าง ๆ มาทำเป็นอุปกรณ์ เช่นพวกกะลามะพร้าว ไม้เป็นง่าม (ขาโถกเถก) มีกติกาการเล่นแบบง่ายขึ้นมาฝึกให้คนเคารพในกติกา ให้พวกพ้องมีความสามัคคีในหมู่คณะ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เหล่านี้แหละซึ่งทำให้คนไทยในอดีต ได้ออกกำลังกาย ได้พักผ่อนสนุกสนานรื่นเริงกันตามสมควร และการละเล่นต่าง ๆ พวกนี้มักจะมีขึ้นในงานเทศกาลต่าง ๆ มากมายเช่น งานสงกรานต์ งานปีใหม่ งานเข้าพรรษา งานออกพรรษา ฯลฯ

จากสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์ภาคเทคโนโลยีเจริญขึ้น มีการติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น วัฒนธรรมต่างประเทศเข้ามา การละเล่นกีฬาและอื่น ๆ เข้ามาด้วยเป็นที่นิยมแพร่หลาย เช่น ฟุตบอล บาสเกตบอล วอลเลย์บอล

รักบี้ โบว์ลิ่ง กอล์ฟ กีฬาต่างประเทศเหล่านี้ได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ มีการส่งเสริมให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านอุปกรณ์การเล่นจะมีการประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาให้ดูสวยงามเป็นที่สะดุดตามากขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง อุปกรณ์เหล่านั้นถึงจะมีราคาแพงเท่าใดก็ตามคนก็มักจะเสาะแสวงหาเงินตรามาซื้อให้ได้ ตรงข้ามกับกีฬาของไทยเรานับวันที่จะเสื่อมสลายไปเรื่อยเพราะขาดการส่งเสริมที่ดี ไม่มีการจัดทำอุปกรณ์ที่น่าสนใจขึ้นมาเหมือนกับกีฬาของต่างประเทศ

ดังนั้น สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติซึ่งได้มอบให้ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม วิทยาลัยครูมหาสารคามได้จัดโครงการประชุมสัมมนา เพื่อส่งเสริมการกีฬาและการละเล่นพื้นเมืองของอีสานขึ้นมาอย่างจริงจัง เพื่อได้ทราบว่าในปัจจุบันนี้มีกีฬาและการละเล่นอะไรอยู่บ้างมีทางจะฟื้นฟูขึ้นมาได้อย่างไร

ความมุ่งหมายในการค้นคว้า

เพื่อศึกษาและเก็บรวบรวมเกี่ยวกับการเล่นกีฬาและการละเล่นพื้นเมืองของภาคอีสานในเรื่องต่อไปนี้

๑. กีฬาพื้นเมือง ๕ อย่าง

๑.๑ ขาโถกเถก

๑.๒ หมากก๊อบก๊อบ

๑.๓ บักทิง

๑.๔ สะบ้า

๑.๕ บักกลิ้งล้อ

๒. การละเล่นพื้นเมือง ๔ อย่าง

๒.๑ ม้าหลังโปก

๒.๒ โค้งตีนเกวียน

๒.๓ การเล่นเตย

๒.๔ บักอี

ความสำคัญของการค้นคว้า

๑. เพื่อฟื้นฟูกีฬาและการละเล่นพื้นเมืองของภาคอีสานให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางยิ่งขึ้น

๒. เพื่อให้บุคลากรที่มีความรู้เกี่ยวกับกีฬาและการละเล่นพื้นเมืองมากขึ้น

๓. เพื่อปลูกฝังความนิยม และอนุรักษ์กีฬาและการละเล่นพื้นเมืองซึ่งเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของภาคอีสาน

๔. ผลที่ได้จากการค้นคว้าจะเป็นแบบอย่างในการเล่นกีฬาและการละเล่นพื้นเมืองให้คงไว้ตามแบบฉบับและดีขึ้นกว่าเดิม

ขอบเขตของการค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ จะเก็บรวบรวมเฉพาะการเล่นกีฬาและการละเล่นพื้นเมืองที่ยังมีผู้นิยมเล่นสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันโดยจัดเก็บจากวิทยากรที่เป็นชาวบ้าน

คำจำกัดความเฉพาะ

การละเล่น คือการกระทำหรือกิจกรรมใด ๆ ที่ก่อให้เกิดความสนุกสนานรื่นเริงบันเทิงใจ ซึ่งอาจจะมีลักษณะเป็นการแข่งขันก็ต้องอาศัยฝีมือ กลวิธี หรือการเสียวด้วยก็ได้ การละเล่นอาจมีตั้งแต่ชนิดง่าย ๆ มีกฎเกณฑ์กติกาไม่มากนัก จนถึงชนิดยุ่งยากมีกฎเกณฑ์กติกาซับซ้อน เช่น กีฬา

กีฬา คือการละเล่นพิเศษอย่างที่ต้องใช้กำลังพอสมควรมีการแข่งขัน มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัวและค่อนข้างซับซ้อน ต้องใช้ฝีมือที่ได้รับการฝึกฝนมาพอสมควร ตลอดจนกลวิธีที่จะเอาชนะฝ่ายตรงข้ามให้ได้

นันทนาการ คือกิจกรรมใด ๆ ที่จะกระทำด้วยความสมัครใจและด้วยความพอใจ เพื่อพักผ่อนในยามว่างและมีจุดประสงค์เพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนานบันเทิงใจ มิใช่เพื่อหวังผลตอบแทนอื่นหรือเพื่อเป็นอาชีพ หรือเป็นงานที่ทำอยู่เป็นปกติ กิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่เป็นประโยชน์และช่วยก่อให้เกิดพลังสร้างสรรค์ เพื่อให้สามารถไปประกอบการทำงานปกติได้ดีขึ้น

วิธีดำเนินการ

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม ร่วมกับวิทยาลัยครูมหาสารคามได้เชิญวิทยากรชาวบ้านในจังหวัดที่มีความสามารถตามประสบการณ์ได้มาให้ความรู้แก่เจ้าหน้าที่ทางวัฒนธรรมของเรา และทางเจ้าหน้าที่ได้จัดแสดงสาริตตามคำแนะนำของวิทยากร โดยใช้นักศึกษาของวิทยาลัยครูมหาสารคาม เป็นผู้แสดงการสาริตและได้ส่งเจ้าหน้าที่ออกไปสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ ในท้องที่หลายแห่งรวมหลายครั้งด้วยกันและก็ได้ทำสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

วิธีการเก็บข้อมูลและบันทึกข้อมูล

๑. โดยการสัมภาษณ์และการอภิปรายแล้วจดบันทึกลงในกระดาษ
๒. เขียนแผนผังประกอบพร้อมอธิบายวิธีเล่น
๓. ถ่ายภาพขาว - ดำ

การเรียบเรียงเรื่อง

เนื่องจากการกีฬาและการละเล่นพื้นเมืองอีสานนี้มีมากมายหลายเรื่องด้วยกัน ซึ่งได้จัดทำเฉพาะเรื่องที่เราเห็นว่ามีคนนิยมเล่น และเป็นเรื่องดีพอจะส่งเสริมฟื้นฟูให้เป็นที่นิยมได้ ซึ่งได้เรียบเรียงเรื่องดังนี้ คือ

กีฬาพื้นเมือง ๕ เรื่อง

๑. ขาโลกเถก
๒. หมากรุกบัก
๓. หมากรุก
๔. สะบ้า
๕. บักกลิ้งล้อ

การละเล่นพื้นเมือง ๔ เรื่อง

๑. ม้าหลังโปก
 ๒. โค้งดินเกวียน
 ๓. การเล่นเตย
 ๔. บักอี
-

บทที่ ๒

- ประวัติเมืองมหาสารคาม
- ประวัติภาคอีสาน

บทที่ ๒

ประวัติศาสตร์อีสานและเมืองมหาสารคามโดยสังเขป

ความเป็นมาดั้งเดิม

ชาวไทยอีสานเกือบทั้งหมด รวมทั้งชาวมหาสารคามด้วย คือไทยน้อยกลุ่มหนึ่งซึ่งสายเลือดเดียวกับชาวไทยภาคกลาง ภาคเหนือและภาคใต้ของไทย เดิมตระกูลไทยกลุ่มนี้อยู่ในดินแดนสิบสองจุไทยต่อมาได้อพยพลงมาทางใต้ ๒ สายใหญ่ ๆ ด้วยกันคือ

สายที่ ๑ อพยพไปทางตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือกลายเป็นไทยลานนา และเป็นไทยแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

สายที่ ๒ อพยพลงทางใต้และตะวันออกเฉียงใต้ไปอยู่แถบลุ่มแม่น้ำโขง แม่น้ำมูล แม่น้ำชี ทางฝั่งซ้ายเรียกตัวเองว่า ล้านช้าง ทางฝั่งขวากลายเป็นไทยภาคอีสาน ไทยน้อยในภาคอีสาน ไทยกลุ่มนี้แยกตัวออกจากอาณาจักรกรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้าง เวียงจันทน์ แยกเดินทางไป ๒ สายคือ

สายที่ ๑ ข้ามฝั่งตรงมาทางใต้ตั้งเป็นเมืองใหญ่เมืองเล็กหลายเมืองจนถึงอุดร ชัยภูมิ สกลนคร และกาฬสินธุ์

สายที่ ๒ ครั้งแรกเดินทางเลียบตามฝั่งแม่น้ำโขงลงไปทางตะวันออกเฉียงใต้ไปทางนครจำปาศักดิ์ต่อมาได้อพยพแยกย้ายกันเข้าสู่อีสานกลางแถบอุบล ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ขอนแก่นเป็นต้น บรรพบุรุษไทยกลุ่มนี้ เริ่มอพยพจากล้านช้างราว พ.ศ. ๒๒๓๗ ส่วนมหาสารคาม พ.ศ. ๒๔๐๘

เมืองที่กล่าวมาข้างต้นนี้ส่วนมากตั้งเป็นจังหวัดในสมัย ร. ๓, ๔, ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จัดเป็นเมืองขึ้นของพระมหากษัตริย์ไทยเกือบทั้งหมด มีเมืองตั้งอยู่ก่อนแล้วไม่ก็เมือง ก่อนการจัดตั้งเมืองใหญ่น้อยดังกล่าวนี้ปรากฏว่ามีเมืองร้างกระจายอยู่ในเขตอีสานอยู่แล้วโดยทั่วไป แม้แต่ในเขตจังหวัดอุดรธานี ขอนแก่น ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ก็มีเมืองร้างอยู่มากมายปรากฏให้เห็นหลักฐานทางโบราณคดีอยู่จนถึงปัจจุบัน เช่น ปรากฏเมืองร้างเหล่านี้ยังไม่อาจสืบได้ว่าตั้งและร้างไปตั้งแต่เมื่อไรเพียงแต่สันนิษฐานว่าเป็นเมืองสมัยขอมเท่านั้น

บรรพบุรุษของชาวอีสาน หัวหน้าไทยกลุ่มใหญ่ที่เป็นผู้นำในการอพยพจากล้านช้าง เวียงจันทน์มาอยู่ในดินแดนอีสานนั้นคือ สมเด็จเจ้าอยู่หัวครุยอดแก้วโพนเสม็ด (นามเดิม

ชื่อสีดา) เป็นพระเถระชั้นสูงของนครเวียงจันทน์ ผู้นำรองลงมาคือ เจ้าแก้วมงคลกับเจ้าทวดสองพี่น้องนี้เป็นกำลังสำคัญในการอพยพครั้งนั้น (ตรงกับสมัยสมเด็จพระเพทราชา ราว พ.ศ. ๒๒๓๑) สาเหตุที่อพยพครั้งนั้นเพราะหนีภัยทางการเมือง เนื่องจากทางเวียงจันทน์ถูกอามาทย์ผู้ใหญ่ชื่อ พระยาแสนเมืองซึ่งราชสมบัติจากเจ้าองค์หล่อ และกำจัดเจ้าครูยอดแก้ว รวมทั้งเชื้อพระวงศ์ และบุคคลสำคัญเสียให้สิ้น บุคคลทั้งสองคือ เจ้าแก้วมงคลกับเจ้าทวดกล้วยเกรงภัย จึงพากันอพยพครอบครัวผู้คนหลบภัยติดตามสมเด็จพระเจ้าหัวครูยอดแก้วเดินทางเลียบฝั่งโขงเลียบไปทางตะวันออกเฉียงใต้ จนถึงนครจำปาศักดิ์ได้พักอาศัยอยู่ที่นั่น ครั้นถึง พ.ศ. ๒๒๓๒ เมืองนครจำปาศักดิ์เกิดโจรผู้ร้ายชุกชุมทำให้ราษฎรเดือดร้อน เจ้าหัวครูยอดแก้ว โพนเสม็ด จึงจัดให้ท้าวพระยาเสนาบดีและบ่าวไพร่ออกไปอัญเชิญเจ้าหน่อกษัตริย์อนุชาของเจ้าองค์หล่อกับมารดาซึ่งขณะนั้นพำนักอยู่ที่ ตำบลจัวพันลาโสมสนุก เข้ามายังเมืองนครจำปาศักดิ์แล้วอัญเชิญขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระนามว่า “พระเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร” เจ้าสร้อยศรีสมุทรฯ ได้จัดการปกครองและปราบยุคเข็ญลงราบคาบอย่างรวดเร็ว โดยมีเจ้าแก้วเป็นกำลังสำคัญในการปราบยุคเข็ญ ครั้นบ้านเมืองสงบแล้ว เจ้าสร้อยศรีสมุทรฯ ก็เริ่มดำริหาเมืองขึ้นโดยให้มีการสร้างบ้านเมืองขึ้นใหม่หลายเมือง ให้จารย์หวดไปสร้างเมืองขึ้น ชื่อเมืองโขงแล้วตั้งให้เป็นเจ้าเมือง ให้ท้าวจันทร์น้องจารย์แก้ว ไปรักษาเมืองตะโปน เมืองพิน เมืองนอง

ส่วนจารย์แก้วหรือเจ้าแก้วมงคล ให้ไปสร้างเมืองทอง (อำเภอสุวรรณภูมิปัจจุบัน) ครั้น พ.ศ. ๒๒๖๘ เจ้าแก้วมงคลถึงแก่กรรม เจ้าแก้วมงคลมีบุตร ๓ คน คือ เจ้าองค์หล่อ หน่อดำ เจ้ามิดดาดล และท้าวสุทนต์มณี เมื่อบิดาถึงแก่กรรมแล้วเจ้าสร้อยสมุทรฯ จึงตั้งท้าวมิดเป็นเจ้าเมือง ท้าวทนต์เป็นอุปราช เมื่อท้าวมิดถึงแก่กรรม ท้าวสุทนต์ได้เป็นเจ้าเมืองแทน ต่อมาท้าวเชียง ท้าวสุน ท้าวมิดซึ่งเป็นหลานชาย อยากเป็นเจ้าเมืองเสียเอง จึงไปฟ้องพระเจ้าเอกทัศฯ ๆ จึงโปรดฯ ให้ท้าวเชียงเป็นเจ้าเมือง ท้าวสุนเป็นอุปราช แต่นั้นมาเมืองทองจึงขาดจากความปกครองของจำปาศักดิ์

สำหรับท้าวสุทนต์ เจ้าเมืองทองคนเดิมได้หนีไปอยู่ที่ทุ่งตะมุ้ม ต่อมาเมื่อสมภารพรคพวกมากขึ้นทุกที ความทราบถึงพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงโปรดเกล้าฯ ให้ท้าวสุทนต์เป็นเจ้าเมืองดงกลุ่มหรือเมืองร้อยเอ็ดในปี พ.ศ. ๒๓๑๘ มีบรรดาศักดิ์เป็นพระขัติยะวงศา พ.ศ. ๒๓๒๖ พระขัติยะวงศารักษาภาพมาก จึงกราบถวายบังคมลาออกจากราชการ รัชกาลที่ ๑ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระนิคมจางวางฯ มีบุตรสืบสกุล ๓ คน คือ ท้าวสีลัง ท้าวภู ท้าวอ่อน ได้โปรดเกล้าฯ

ให้ท้าวสีลัง เป็นพระขัตติยะวงศ์เจ้าเมืองแทนบิดา ให้ท้าวภูเป็นอุปราช ท้าวอ่อนเป็นราชวงศ์ ต่อมาพระขัตติยะวงศ์ (สีลัง) มีความชอบในราชการสงคราม จึงโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนขึ้นเป็นพระขัตติยะวงศ์พิสุทธิบดี โปรดเกล้าฯ ให้ท้าวภูเป็นพระรัตนวงศ์ เจ้าเมืองสุวรรณภูมิ ให้ท้าวอ่อนไปรับราชการที่กรุงเทพฯ เมื่อ พระรัตนวงศ์ (ภู) ถึงแก่กรรมท้าวอ่อนจึงได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ออกมาเป็นเจ้าเมืองสุวรรณภูมิต่อไป

เนื่องจากพระขัตติยะวงศ์ (สีลัง) มีบุตรธิดามากมายถึง ๘๓ คน บุตรเหล่านั้น ได้เป็นผู้สร้างเมืองใหม่และเป็นเจ้าเมืองในดินแดนอีสานหลายสิบคน โดยเฉพาะพระเจริญราชเดช (มหาชัย, กวด) ผู้เป็นหลานได้เป็นผู้สร้างเมืองและเป็นเจ้าเมืองมหาสารคามเป็นคนแรก พระนครศรีบริรักษ์ (แพน) บุตรพระรัตนวงศ์ (ภู) เป็นผู้สร้างเมืองและเป็นเจ้าเมืองขอนแก่นเป็นต้น

ประวัติเมืองมหาสารคามโดยสังเขป

เมืองมหาสารคามสร้างขึ้นเมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๔๐๘ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ก่อกำเนิดเมืองนี้คือ ท้าวมหาชัย (กวด) บุตรอุปราชสิงห์ผู้พี่กับท้าวบัวทองบุตรอุปราช (ภู) ผู้น้อง โดยแยกท้องที่และพลเมืองจากเมืองร้อยเอ็ด เดิมมีพลเมือง ๒,๐๐๐ คน ต่อมาเมื่อยกฐานะเป็นเมืองมหาสารคามขึ้นกับกรุงเทพฯ เมื่อพ.ศ. ๒๔๑๒ ร้อยเอ็ดได้แบ่งพลเมืองให้อีก ๗,๐๐๐ คน พลเมืองเดิม อพยพมาจากเมืองจำปาศักดิ์

เมื่อแยกจากเมืองร้อยเอ็ดครั้งแรก ได้มาตั้งกองบัญชาการตั้งเมืองใหม่ที่เนินสูงแห่งหนึ่งใกล้กุฎนางโย ได้สร้างศาลเจ้าพ่อหลักเมือง และศาลมเหศักดิ์ขึ้น ต่อมาสร้างวัดดอนเมืองแล้วเปลี่ยนชื่อเป็นวัดข้าแร่ (วัดชัยญาวาส) ต่อมาย้ายบัญชาการไปอยู่ริมหนองกระทุ่มด้านเหนือ วัดโพธิ์ปัจจุบัน ในปี ๒๔๒๕ มีเมืองอยู่ในปกครองเมืองมหาสารคาม ๒ เมือง คือ เมืองวาปีปทุม และ เมืองโกสุมพิสัย พ.ศ. ๒๔๔๓ ทางราชการได้เปลี่ยนเมืองต่าง ๆ เป็นอำเภอในครั้งนั้น จังหวัดมหาสารคามมี ๒ อำเภอ คือ อำเภออุทัยสารคาม (อำเภอเมืองปัจจุบัน) และอำเภอประจิมสารคาม (อำเภอบริบูรณ์) ในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้เพิ่มอีก ๔ อำเภอคือ วาปีปทุม โกสุมพิสัย และกันทรวิชัย ในปี ๒๔๕๓ พระเจริญราชเดช (อุ่น ภูวตานนท์) ได้ย้ายอำเภอไปอยู่หนองบ่อ เรียกว่าอำเภอท่าขอนยาง ต่อมา

ในปี ๒๔๕๖ ม.จ.นพมาศนวรรตน์ ปลัดมณฑลประจำจังหวัด โดยความเห็นชอบของพระมหาอำมาตยาธิบดี (เส็ง วิริยะศิริ) ได้ย้ายศาลากลางมาอยู่ที่ตั้งปัจจุบันในปี ๒๔๗๔ ทางราชการได้รวมเอาท้องที่จังหวัดกาฬสินธุ์มาขึ้นในปกครองของจังหวัดมหาสารคามอีก ๕ อำเภอ คือ อำเภอกาฬสินธุ์ กมลาไสย ยางตลาด กุฉินารายณ์ สหัสขันธ์ จังหวัดมหาสารคาม จึงมี ๑๑ อำเภอและทั้ง ๕ อำเภอนี้ได้ถูกแยกออกเป็นของจังหวัดกาฬสินธุ์อย่างเดิม เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๐

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๐๘ เป็นต้นมา มีผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมือง หรือผู้ว่าราชการจังหวัด ดังนี้

๑. พระเจริญราชเดช (ท้าวมหาชัย กวด ภาวภูตานนท์) พ.ศ. ๒๔๐๘ - ๒๔๒๒
๒. พระเจริญราชเดช (ท้าวฮึง ภาวภูตานนท์) พ.ศ. ๒๔๒๒ - ๒๔๔๓
๓. อุปฮาด (เถื่อน รักษิกจันทร์) พ.ศ. ๒๔๔๓ - ๒๔๔๔
๔. พระเจริญราชเดช (อุ้น ภาวภูตานนท์) พ.ศ. ๒๔๔๔ - ๒๔๔๕
๕. หม่อมเจ้านพมาศนวรรตน์ พ.ศ. ๒๔๔๕ - ๒๔๕๙
๖. พระยาสารคามคณาภิบาล (พร้อม ณ นคร) พ.ศ. ๒๔๖๐ - ๒๔๖๒
๗. พระยาสารคามคณาภิบาล (ทิพย์ โรจนประดิษฐ์) พ.ศ. ๒๔๖๒ - ๒๔๖๖
๘. พระยาประชากรบริรักษ์ (สาย ปาละนันท์) พ.ศ. ๒๔๖๖ - ๒๔๖๘
๙. พระยาสารคามคณาภิบาล (อนงค์ พยัคฆนันต์) พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๕
๑๐. พระอรรถเปศลสรวดี (เจริญ ทรัพย์สาร) พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๗๖
๑๑. หลวงอังคณานุรักษ์ (ร้อยเอก สมถวิล เทพาคำ) พ.ศ. ๒๔๗๖ - ๒๔๘๒
๑๒. หลวงประสิทธิ์ บุรีรักษ์ (ประสิทธิ์ สุปิยังค์) พ.ศ. ๒๔๘๒ - ๒๔๘๔
๑๓. หลวงบริหารชนบท (สำน สีหไตร) พ.ศ. ๒๔๘๔ - ๒๔๘๖
๑๔. ขุนไมตรี ประชารักษ์ (ไมตรี ไมตรีประชารักษ์) พ.ศ. ๒๔๘๖ - ๒๔๘๙
๑๕. ขุนจรรยาวิเศษ (เที่ยง บุญยนิทย์) พ.ศ. ๒๔๘๙ - ๒๔๙๐
๑๖. ขุนพิศาลสฤษดิกรรม (ทองใบ น้อยอรุณ) พ.ศ. ๒๔๙๐ - ๒๔๙๓
๑๗. นายเชื้อม ศิริสนธิ พ.ศ. ๒๔๙๓ - ๒๔๙๕
๑๘. หลวงอนุมัตติราชกิจ (อ้น อนุมัตติราชกิจ) พ.ศ. ๒๔๙๕ - ๒๕๐๐
๑๙. ขุนจรรยาวิเศษ (เที่ยง บุญยนิทย์) พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๐๑
๒๐. นายนวน มีชานาญ พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๐๖

๒๑. นายรง ทักศนาญชลี พ.ศ. ๒๕๐๖ - ๒๕๑๐
๒๒. นายเวียง สาคกรสินธุ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ - ๒๕๑๓
๒๓. นายพล จุฑาทงกูร พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๑๔
๒๔. นายสุจินต์ กิตยารักษ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๑๗
๒๕. นายชำนาญ พจนา พ.ศ. ๒๕๑๗ - ๒๕๑๙
๒๖. นายวุฒินันท์ พงศ์อารยะ พ.ศ. ๒๕๑๙ - ๒๕๒๒
๒๗. นายสมภาพ ศรีวรรณ พ.ศ. ๒๕๒๒ - ๒๕๒๓
๒๘. ร้อยตรี กิตติ ประทุมแก้ว พ.ศ. ๒๕๒๓ - ปัจจุบัน

หมายเหตุ รูปภาพเจ้าเมืองคนก่อน ๆ ติดไว้บนชั้นสองของศาลากลางจังหวัดมหาสารคาม

หนังสืออ้างอิง

บุญช่วย อรรถากร ประวัติศาสตร์ภาคอีสานและเมืองมหาสารคามและผลงาน พิมพ์เป็น
อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายบุญช่วย อรรถากร ม.ป.ท., ๒๕๒๒
อภิศักดิ์ โสมอินทร์, มหาสารคาม. สารคาม ปรีดาการพิมพ์. ๒๕๒๔

บทที่ ๓

กีฬาพื้นเมืองของอีสาน

บทที่ ๓

กีฬาพื้นเมืองของอีสาน

การเล่นกีฬาหรือการออกกำลังกายเป็นของสำคัญคู่มากับมนุษยชาติแต่ดึกดำบรรพ์ สมัยโบราณนั้นมีการเล่นกีฬามักมีรูปแบบง่าย ๆ ไม่ยุ่งยากซับซ้อน อุปกรณ์การเล่นเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายและเป็นวัสดุในท้องถิ่นนั่นเอง และการเล่นกีฬาในสมัยโบราณก็มักจะมีการเล่นในเทศกาลสำคัญต่าง ๆ เช่น งานสงกรานต์ งานปีใหม่ บุญบั้งไฟ สถานที่สำหรับเล่นมักจะเล่นตามลานวัด ด้วยเหตุนี้การกีฬาสมัยก่อนจึงเล่นกันได้ทั่วถึงและเล่นเพื่อความสามัคคีของหมู่คณะอย่างแท้จริง ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินเป็นอย่างดี ไม่จำกัดด้วยฐานะทางเศรษฐกิจ

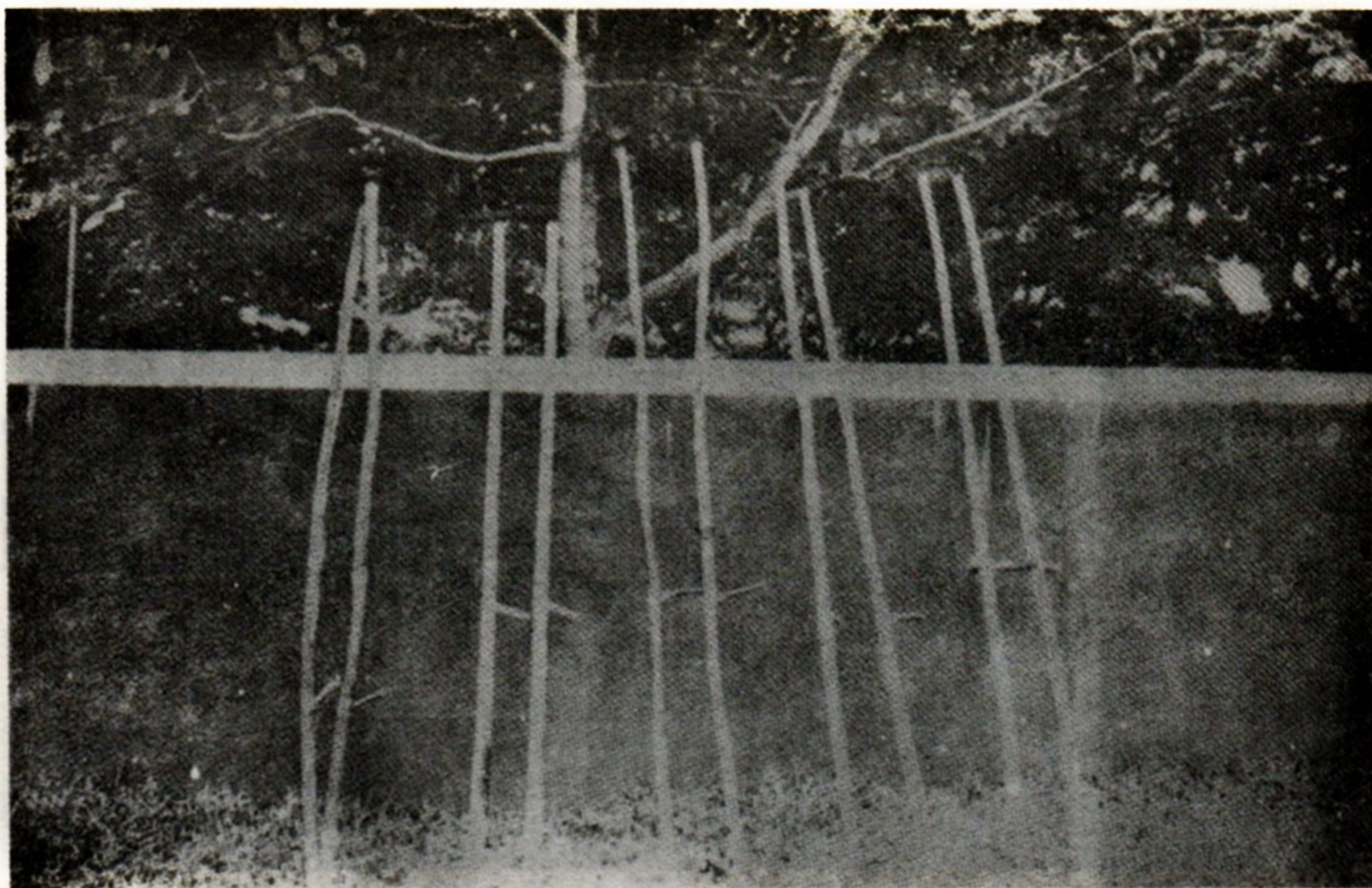
ปัจจุบันสังคมได้เปลี่ยนไปมาก ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม กอปรกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่าง ๆ ได้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้อิทธิพลของกีฬาต่างประเทศเข้ามาครอบงำ การกีฬาของไทยแท้แต่โบราณก็ค่อย ๆ ชบเซาลงไปและไม่ได้รับการฟื้นฟูเผยแพร่ไปยังเด็กเยาวชนรุ่นหลัง การเล่นกีฬาไทยโบราณจึงค่อยเสื่อมสลายไปถึงในปัจจุบันจะมีการเล่นบ้างก็น้อยเต็มที

ด้วยเหตุนี้ คณะกรรมการดำเนินงานจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญที่จะต้องช่วยกันอนุรักษ์และฟื้นฟูกีฬาไทยให้เป็นที่ยอมรับและแพร่หลายในโอกาสต่อไป เพื่อสนับสนุนแนวคิดดังกล่าวข้างต้น คณะกรรมการดำเนินงานจึงมีมติเลือกศึกษากีฬาไทยที่เคยเป็นที่นิยมเล่นในภาคอีสาน คือ

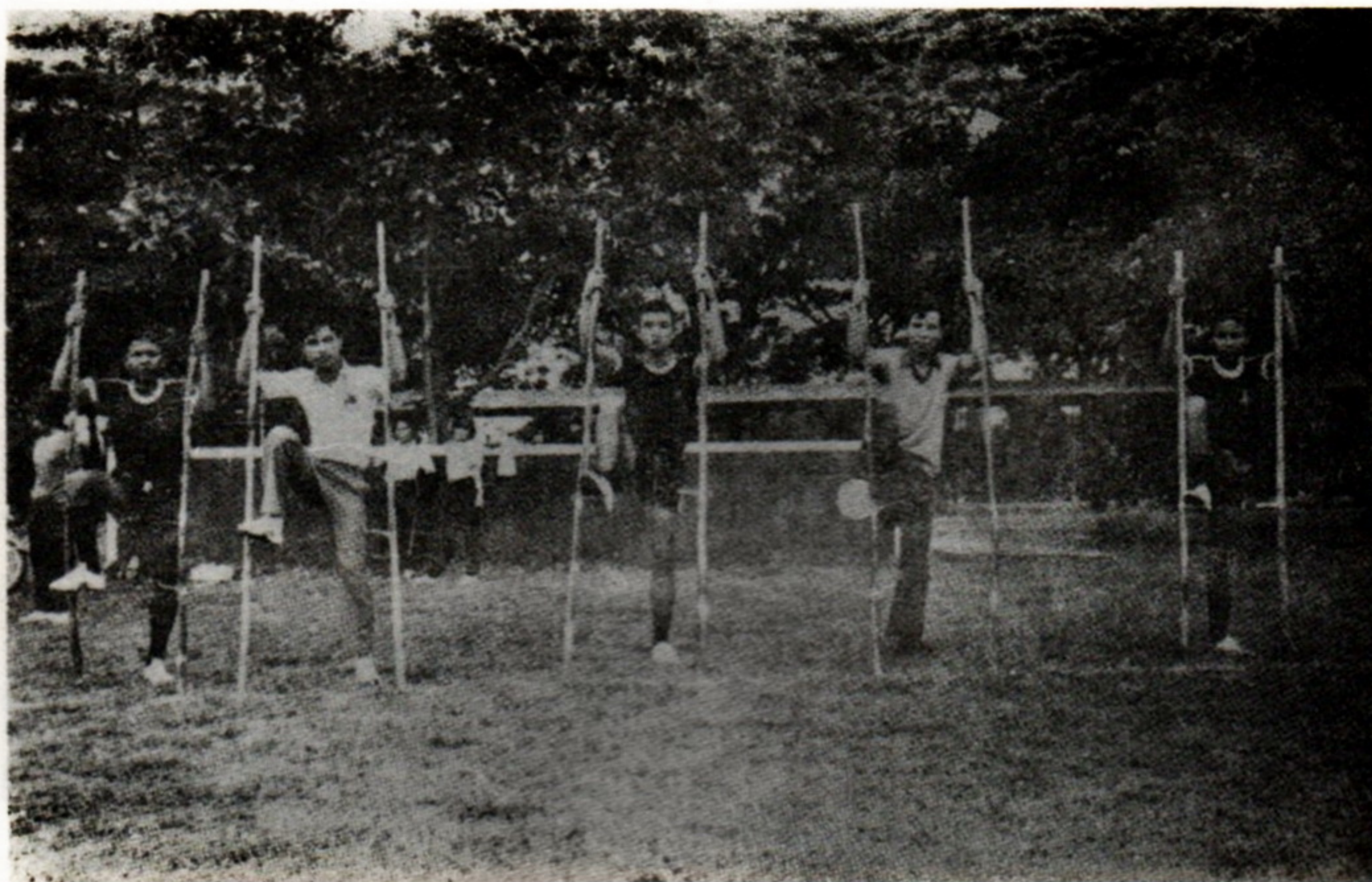
๑. ขาโถกเถก
๒. หมากก๊อบก๊อบ
๓. หมากทิง
๔. สะบ้า
๕. บักกลิ้งล้อ

ขาโลกเถก

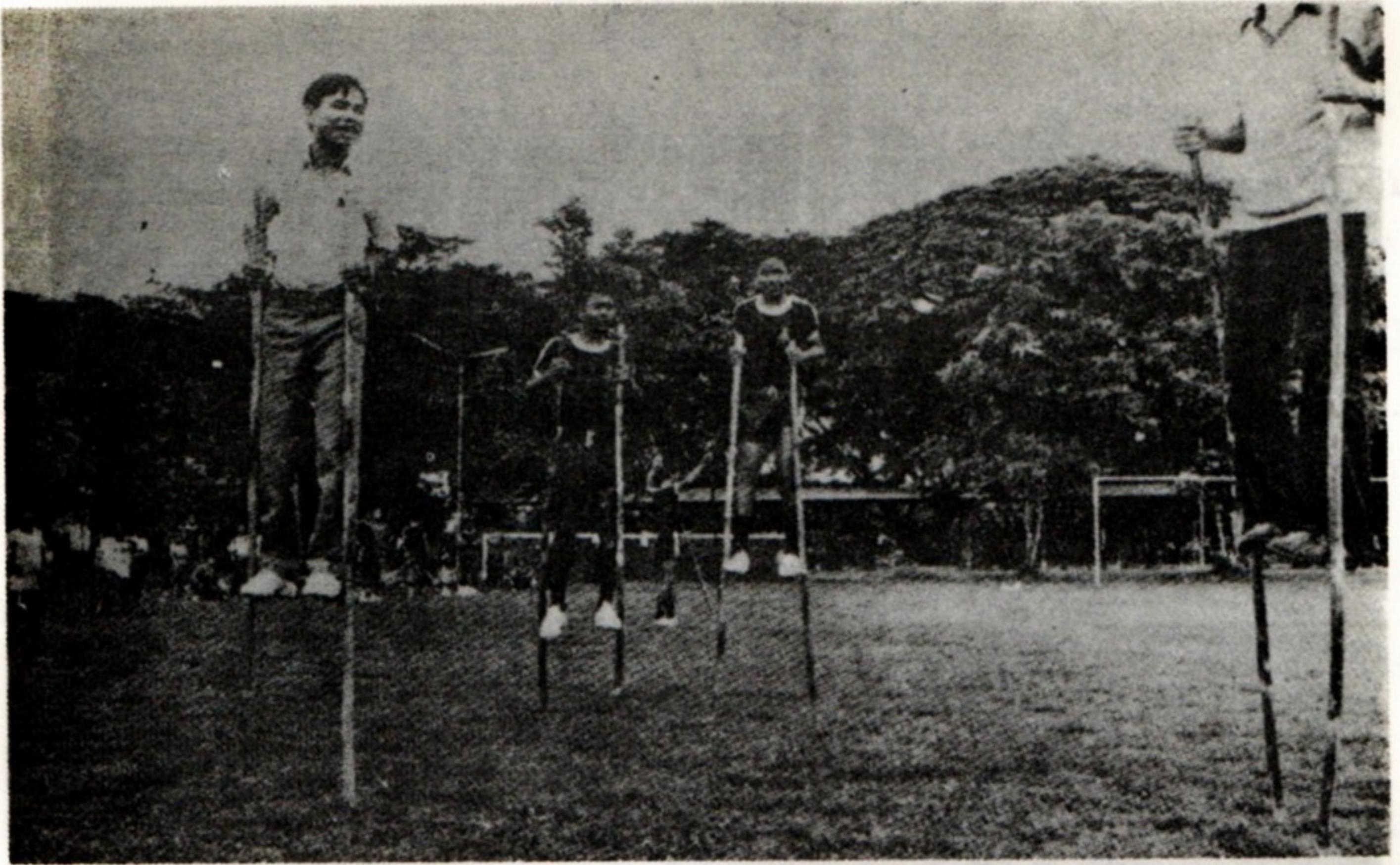
- ขาโลกเถก** เป็นการเล่นทั่วไปในภาคอีสานนิยมเล่นมานาน ปัจจุบันไม่ค่อยได้เห็น
- ข** สันนิษฐานว่าสมัยการคมนาคมไม่ค่อยจะสะดวกการไปมาหาสู่กันลำบาก
- เพื่อความปลอดภัยในด้านต่าง ๆ จึงมีคนคิดหาวิธีการเดินโดยใช้ไม้ที่มีง่าม
- ยื่นออกมาพอที่จะขึ้นเหยียบได้ ๑ คู่ แล้วลองเดินดู เห็นว่าดีจึงนิยม
- การเดินด้วยขาโลกเถก พอนานเข้าก็มีการเดินแข่งขันกันเป็นที่สนุกสนานดี
- สถานที่เล่น** ลานหรือสนามกว้างมาก เช่น ลานวัด หรือสนามหน้าโรงเรียน
- อุปกรณ์** ๑. ไม้ซึ่งมีง่ามยื่นออกมาพอที่จะเหยียบได้สบาย ๆ ๑ คู่ (ดังรูปถ่าย)
- และแข็งแรงพอที่จะรับน้ำหนักของคนที่ขึ้นเหยียบได้ สูงจากพื้นตาม
- ความถนัด
- ผู้เล่น** ไม่จำกัดเพศและจำนวน (แต่ที่นิยมเล่นมักจะเป็นชาย) แข่งขันกันเป็น
- รายบุคคล
- วิธีเล่น** ๑. ให้ผู้เล่นยืนเข้าแถวหลังเส้นเริ่ม (เส้นเริ่มกับเส้นชัยห่างกันประมาณ
- ๕๐ - ๑๐๐ เมตร หรือแล้วแต่จะตกลงกัน แต่ถ้าเป็นเด็กเล็กก็ย่อส่วน
- ลงมาได้ตามเห็นสมควร) มือทั้งสองจับไม้แต่ละอันไว้ให้แน่น
- หมายเหตุ**
- การแข่งขันอาจแบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ ละ ๕ คน แล้วคัดเลือกที่ ๑
- และ ๒ ของแต่ละกลุ่มมาแข่งขันอีกครั้งหนึ่งก็ได้ ซึ่งเรียกว่ามีรอบคัดเลือก
- และรอบชิงชนะเลิศ
- การแข่งขันอีกวิธีหนึ่งก็คือ การต่อสู้กันบนขาโลกเถก คือให้แต่ละ
- ทีมส่งผู้แข่งขันเข้ามาทีมละ ๑ - ๒ คน แล้วให้ขี่ขาโลกเถกต่อสู้กัน
- โดยใช้ขาโลกเถกเตะกันเพื่อที่จะให้อีกฝ่ายหนึ่งตกลงมา ผู้ที่โดนเตะตก
- ขาโลกเถกต้องออกจากการแข่งขันผู้ที่เหลือเป็นคนสุดท้ายถือว่าชนะเลิศ
๒. เมื่อกรรมการให้สัญญาณทุกคนก็ขึ้นเหยียบบนง่ามไม้แล้วเริ่มเดิน
- หรือวิ่ง ผู้ที่ถึงเส้นชัยก่อนชนะที่ ๑ ๒ และ ๓ ตามลำดับ
๓. ถ้าตกหรือล้มจากขาโลกเถกให้ขึ้นยืนใหม่และเริ่มใหม่ต่อไป ณ จุดนั้น
๔. ถ้าง่ามที่เหยียบหักก็ต้องออกจากการแข่งขัน

อุปกรณ์การแข่งขันขาโลกแตก

ท่าเริ่มต้นตรงเส้นชัย

เดินเร็ว ๆ จะถึงเส้นชัยแล้ว

ใครถึงเส้นชัยก่อนก็ชนะ

หมากก๊อบก๊ับ

หมากก๊อบก๊ับ

เป็นการเล่นทั่วไปของภาคอีสาน เล่นกันมานานปัจจุบันไม่ค่อยเห็น สันนิษฐานว่าในสมัยโบราณการคมนาคมถนนหนทางลำบาก จะไปมาหาสู่กันส่วนมากก็จะเป็นการเดินทางไปด้วยเท้าเปล่า เพราะสมัยโบราณนั้นคงจะหารองเท้าใส่ได้ยาก เมื่อเห็นกะลามะพร้าวว่ายก็เดินไปบนกะลามะพร้าวก็รู้สึกเดินสบายขึ้น ครั้งแรกก็คงจะนำกะลามะพร้าวมาวางเรียงกันไป ต่อมาก็มีคนคิดว่าถ้าเอาเชือกมาร้อยกะลามะพร้าวเข้าเป็น ๒ อัน แล้วเอาง่ามนิ้วเท้าระหว่างหัวแม่เท้ากับนิ้วที่สองของนิ้วเท้า (เหมือนกับใส่รองเท้าฟองน้ำในปัจจุบัน) สอดเข้าเชือกที่ร้อยแล้วมือ ๒ ข้างก็ดึงเชือกที่ร้อยนั้นเดินไปยกขึ้น - ลง ตามจังหวะขึ้น - ลง ของเท้า คงจะเกิดความสบายขึ้น ต่อมาได้รับความนิยม เวลาเดินไปไหนก็เดินด้วยกะลามะพร้าวร้อยเชือก เมื่อเดินไปหลาย ๆ คนก็มีการเดินแข่งขันกันไปด้วย เกิดความสนุกสนานก็เลยนำเอามาเล่นในหมู่ประชาชนในงานเทศกาลต่าง ๆ เมื่อเดินไปเสียงมันจะดัง ก๊อบ ก๊ับ เลยตั้งชื่อตามเสียงดังของมัน

สถานที่เล่น

ลานหรือสนามที่กว้าง เช่น ลานวัด หรือสนามหน้าโรงเรียน หรือสนามฟุตบอลก็ได้

อุปกรณ์การเล่น

๑. ใช้กะลามะพร้าว ๒ อัน ร้อยด้วยเชือกทำเป็น ๑ คู่ (ดูรูปถ่ายประกอบ)
๒. มีเส้นเริ่มห่างจากเส้นชัยประมาณ ๕๐ - ๑๐๐ เมตร ถ้าเด็กเล็กย่อลงตามความเหมาะสม

จำนวนผู้เล่น วิธีเล่น

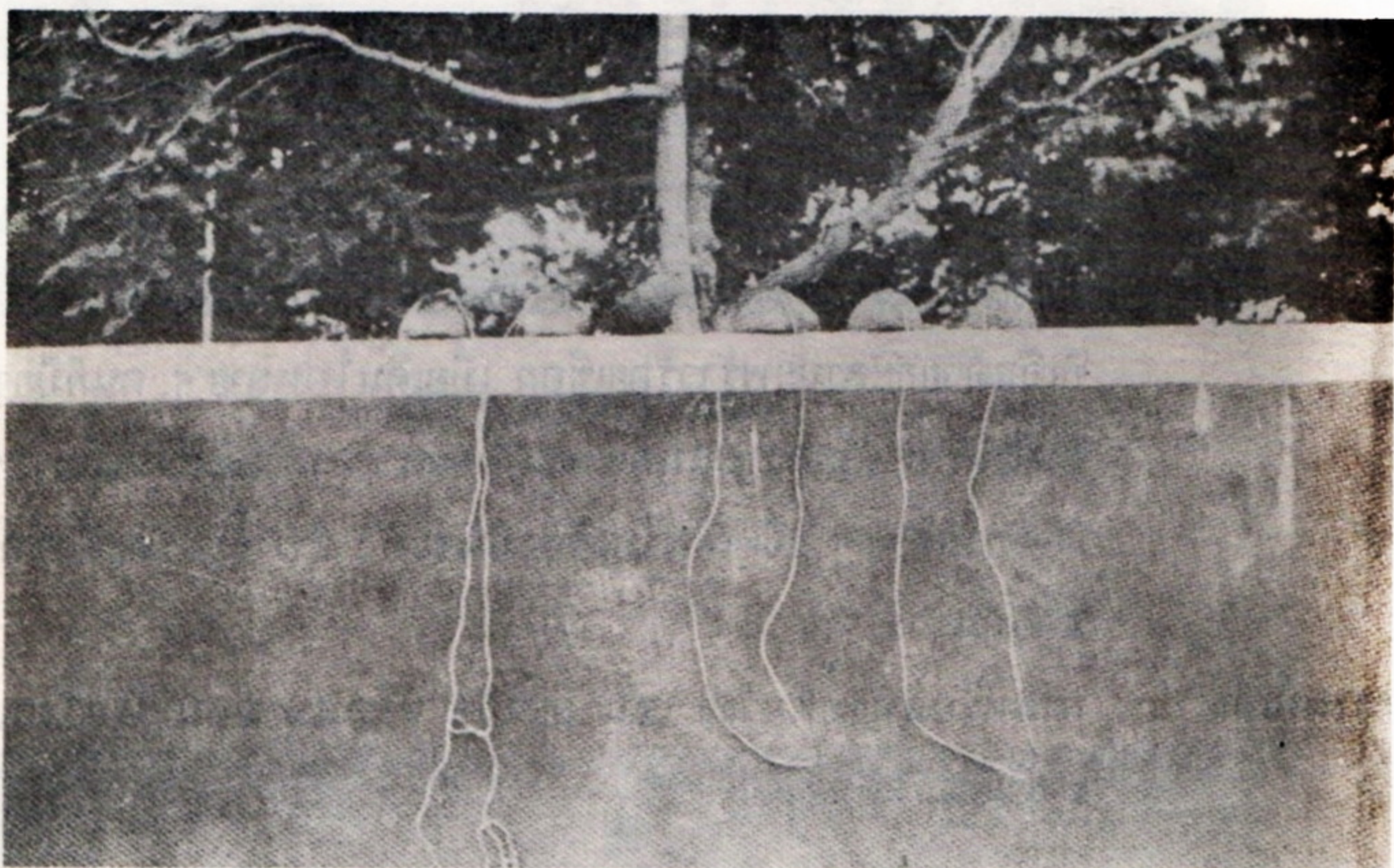
- เล่นได้ไม่จำกัดจำนวน แล้วแต่ความเหมาะสม เล่นได้ทั้งชาย - หญิง
๑. ผู้เล่นยืนบนกะลามะพร้าวโดยใช้หัวแม่เท้าและนิ้วชี้คืบเชือกไว้ โดยยืนอยู่หลังเส้นเริ่ม มือจับเชือกไว้ให้มั่น
 ๒. เมื่อกรรมการให้สัญญาณ ให้ทุกคนเดินหรือวิ่งไปยังเส้นชัย ผู้ที่ถึงเส้นชัยก่อนก็ถือว่าชนะ

๓. การเดินหรือวิ่งไปยังเส้นชัย ถ้าเชือกขาด กะลามาพร้าวแตก ถือว่าแพ้ และหมดสิทธิ์ในการแข่งขัน

๔. ถ้าผู้เล่นตกจากกะลามาพร้าวเลยก็ให้เริ่มต้นใหม่ ณ จุดนั้น
หมายเหตุ

การแข่งขันอาจแบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ ละ ประมาณ ๔ คน (ถือว่าเป็นรอบคัดเลือก) แล้วนำเอาคนได้ที่ ๑ - ๒ ของแต่ละกลุ่มมาแข่งขันอีกครั้งหนึ่ง (เรียกว่ารอบชิงชนะเลิศ)

อุปกรณ์การเล่น
หมากก๊วยกับ

ท่าเริ่มต้น
ยืนอยู่หลังเส้น

ออกจากเส้นเริ่ม วิ่ง - เดิน ให้เร็วจะเข้าเส้นชัยแล้ว

เข้าเส้นชัยแล้ว สุขว่าไกรชนะ

หมากทิง

หมากทิง	เป็นการเล่นประเภทหนึ่ง ซึ่งมีมาแต่ช้านานและชอบเล่นโดยทั่วไปในภาคอีสาน ผู้เล่นส่วนใหญ่มักจะเป็นเด็กเยาวชนชายเป็นส่วนมาก ต้นฉบับของการเล่นสันนิษฐานไม่ได้แน่นอน
สถานที่เล่น	ลานหรือสนามที่กว้างและยาว สำหรับสถานที่ในการเล่นจะกำหนดกว้าง - ยาวแน่นอนลงไปไม่ได้ แต่ควรจะเป็นสถานที่โล่งไม่มีที่ขัดขวาง
อุปกรณ์การเล่น	๑. แม่ทิงที่ทำด้วยไม้กลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๓ ซม. ยาวประมาณ ๖๐ ซม. ๑. แม่ทิงที่ทำด้วยไม้กลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๓ ซม. ยาวประมาณ ๖๐ ซม. ๒. ลูกทิง เป็นไม้กลมเส้นผ่าศูนย์กลางเท่ากับแม่ทิง แต่สั้นกว่า คือ ยาวประมาณ ๑๕ ซม. ๓. ร่องดิน (ส่วนมากนิยมใช้แม่ทิงใสให้เป็นร่อง) ลึกพอสมควร กว้างเท่ากับขนาดแม่ทิงหรือใหญ่กว่าเล็กน้อย ยาวประมาณ ๑ คืบ
จำนวนผู้เล่น	เล่นได้ไม่จำกัดจำนวน แต่ไม่ควรจะเกินฝ่ายละ ๓ - ๕ คน นิยมเล่นเฉพาะเพศชาย
วิธีเล่น	การเล่นจะมีเล่นอยู่ ๓ อย่าง ในหนึ่งเกมส์ คือ ๑. อีคิด ๒. อีตี ๓. โยนขว้าง (โยนลูกทิงไปข้างหน้าแล้วใช้แม่ทิงขว้างให้ถูกลูกทิง การโยนลูกทิงก็พยายามไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามยื้อถึง (ดังรูปภาพ) ถ้ายื้อถึงฝ่ายข้างตนนั้นก็หมดสิทธิ์ในครั้งนั้น) การเริ่มเล่นจะเริ่มเล่นด้วยการเสี่ยงโครชนะเสี่ยงก็เริ่มเล่นก่อนโดย ฝ่ายรุก เริ่มเล่นด้วย “อีคิด” ก่อน โดยเอาลูกทิงวางขวางกับร่องดิน แล้วใช้ปลายแม่ทิงข้างใดข้างหนึ่งสอดลงไปในหลุม แล้วจัดเอาลูกทิงให้ลอยไปไกลที่สุดเท่าที่จะไกลได้ พยายามอย่าให้อีกฝ่ายหนึ่งรับได้ ถ้าฝ่ายรับรับได้ถือว่าฝ่ายรุกคนนั้นหมดสิทธิ์ในการเล่นในครั้งนั้น จะต้องเปลี่ยน

คนใหม่ ฝ่ายตนเองเข้ามาเริ่มเล่นใหม่ ถ้าฝ่ายรับรับลูกทิ้งไม่ได้ลูกทิ้งตกที่ใดฝ่ายรับจะต้องโยนลูกทิ้งนั้นกลับมาให้โดนแม่ทิ้งซึ่งฝ่ายรุกจะเอาแม่ทิ้งวางขวางไว้หน้าร่อนดิน กลางร่อนดิน หรือหลังร่อนดินก็ได้ ถ้าฝ่ายรับขว้างถูกแม่ทิ้งฝ่ายรุกคนนั้นก็หมดสิทธิ์ในการเล่นครั้งนั้น ถ้าขว้างไม่ถูกก็เล่นต่อไป ด้วยการเล่นแม่ที่สองที่เรียกว่า “อีดี”

วิธีดีโดยการจับลูกทิ้งแนบกับแม่ทิ้งแล้วโยนลูกทิ้งขึ้นไปในอากาศ แล้วใช้แม่ทิ้งตีไปให้ไกลที่สุดโดยใช้กติกาแบบเดียวกันกับ “อีคิต” เมื่อตีผ่านพ้นไปแล้วก็เริ่มต้นเล่นด้วยการเล่นแม่สุดท้ายที่เรียกว่า “โยนขว้าง”

การโยนขว้างก็คือโยนลูกทิ้งไปข้างหน้าประมาณว่าอย่าให้ฝ่ายตรงข้ามยื้อถึง โดยเริ่มจากร่อนดิน (การยื้อของฝ่ายตรงข้ามจะต้องนอนคว่ำยัดแขนไปทางศีรษะดังแสดงภาพถ่าย) ถ้าฝ่ายตรงข้ามยื้อถึงฝ่ายรุกก็ต้องตาย ถ้ายื้อไม่ถึงก็ใช้แม่ทิ้งขว้างให้ถูกลูกทิ้ง ถ้าถูกก็โยนขว้างไปเรื่อย ๆ ให้ไกลที่สุดเท่าที่จะไกลได้ ถ้าขว้างไม่ถูกก็หมดสิทธิ์ ให้คนอื่นขว้างต่อไป คนที่ขว้างคนต่อไปจะต้องเป็นคนที่ไม่หมดสิทธิ์การเล่นในตอนแรก เมื่อขว้างหมดทุกคนแล้วฝ่ายรุกก็จะขว้างฝ่ายรับกลับมาอยู่ที่เริ่มต้น แล้วเปลี่ยนข้างกันเล่นต่อไป

การเล่นบักทิง แม่แรก คือ อีคิต

จัดไปแล้วรับให้ได้ นะครับ

รับไม่ได้ก็โยนมาให้ถูกแม่ทิงก็แล้วกัน

โยนไม่ถูกก็เล่นแม่ที่ ๒ ต่อไปคือ “อ๊ต”

ตีไปแล้วรับให้ได้นะ

รับไม่ได้ก็โยนมาให้ถูกแม่ทิ้ง

ย้อให้ถึง ไม่ถึงไซ้ไหม

ยื้อไม่ถึงจะขว้างละนะเพื่อน

บักกลิ้งล้อ

บักกลิ้งล้อ

เป็นเกมส์กีฬาที่นิยมเล่นในภาคอีสานโดยเฉพาะ เด็กเยาวชนชอบเล่นกีฬาประเภทนี้มาก ในปัจจุบันแทบจะหาผู้เล่นไม่ได้แล้ว

สถานที่เล่น

ลานกว้าง หรือสนามหญ้าขนาดเท่าสนามฟุตบอลก็ได้

ผู้เล่น

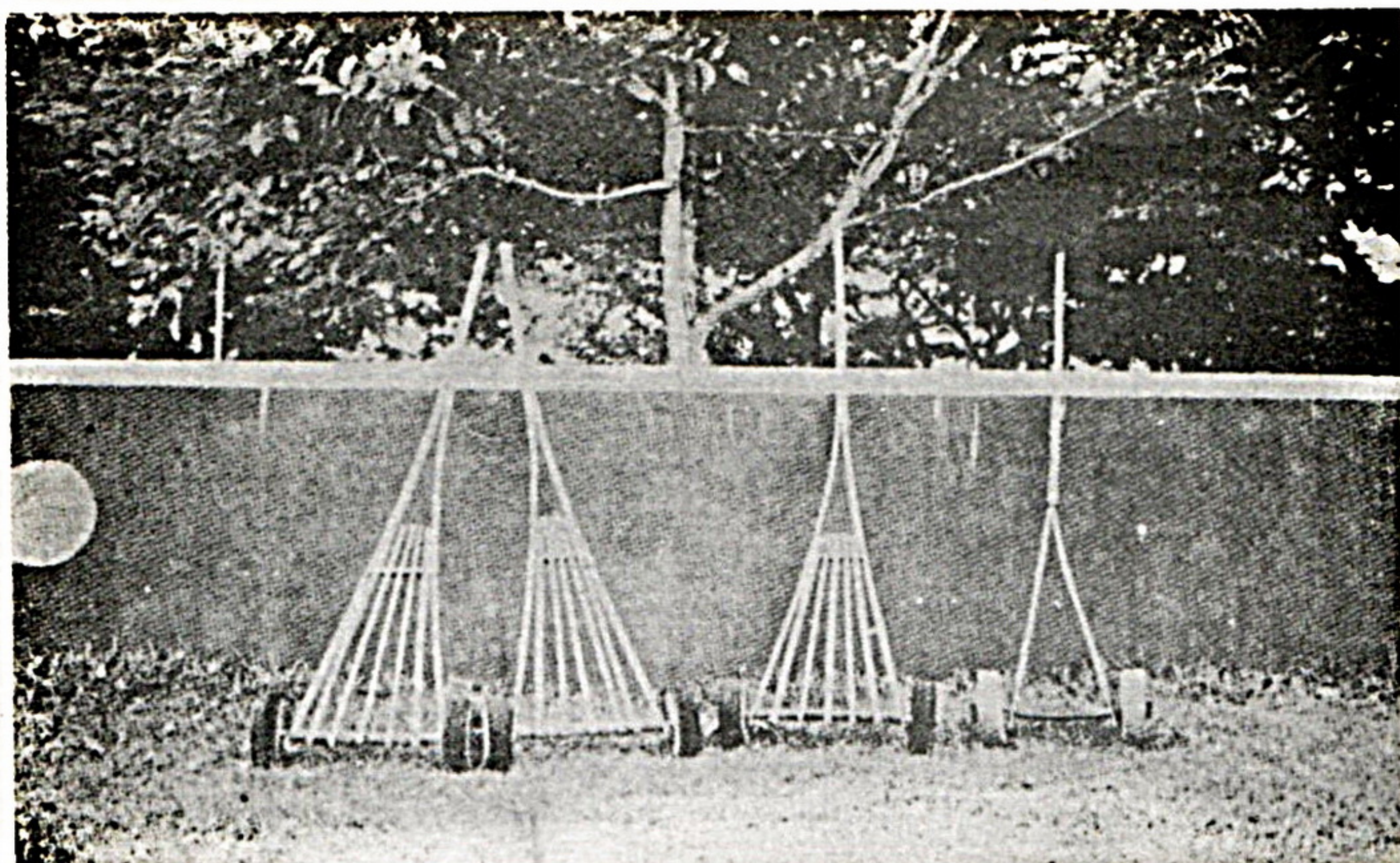
เล่นได้ทีละหลาย ๆ คน แล้วแต่สถานที่ ถ้ามีผู้เล่นมากก็อาจจะแบ่งเป็นกลุ่ม กลุ่มละ ๕ - ๑๐ คน แล้วเอาที่ ๑ - ๓ มาแข่งชิงชนะเลิศอีกครั้งก็ได้

อุปกรณ์การเล่น

ใช้ลำไม้ไผ่หรือไม้อะไรก็ได้ ผ่าซีกแล้วทำเพลาล้อเข้า (ดังภาพ) ๒ ล้อสูงขนาดเท่ากับคนขับก็ได้

วิธีเล่น

แต่ละคนนำบักกลิ้งล้อของตนเองเข้าประจำที่หลังเส้นเริ่ม (เส้นเริ่มจะห่างจากเส้นชัยประมาณ ๓๐ - ๔๐ เมตร) เมื่อได้ยินสัญญาณทุกคนก็ไต่บักกลิ้งล้อของตนเองไปให้ถึงเส้นชัยให้เร็วที่สุด ใครถึงก่อนก็ชนะที่ ๑ - ๒ - ๓ ตามลำดับ (ดูภาพถ่ายที่สาริตไว้)

ปักกลิ้งล้อ

ท่าเริ่มต้น ระวังให้ดีจะเริ่มออกแล้ว

ออกมาแล้วขับเขี้ยวกันอย่างน่าดู

ใครชนะดูเอาเอง

การเล่นสะบ้า

การเล่นสะบ้า	นิยมเล่นกันในหมู่บรรดาหนุ่ม - สาว เล่นกันในงานเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานวันตรุษสงกรานต์ บุญบั้งไฟ งานประจำปี ฯลฯ การเล่นสะบ้านี้ ทำให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน ในปัจจุบันนี้ไม่ค่อยจะมีการเล่น																										
สถานที่เล่น	ลาน สนาม เช่น ลานวัด สนามหญ้าโรงเรียน																										
อุปกรณ์	หัวสะบ้าทำด้วยไม้แข็งวงกลมตัน มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๖ - ๘ ซม. หนาประมาณ ๑.๕ ซม.																										
จำนวนผู้เล่น	เล่นได้ทั้งชายหญิง (แต่นิยมเล่นในพวกผู้หญิง) ไม่จำกัดจำนวน																										
วิธีเล่น	๑. แบ่งผู้เล่นออกเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายละเท่า ๆ กัน (ฝ่ายละประมาณ ๕ - ๗ คน) แต่ละคนมีหัวสะบ้าคนละ ๑ อัน ฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายรุกอีกฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายรับ (ใครจะเป็นฝ่ายรุกหรือฝ่ายรับก็ให้ทำการเสี่ยงโดยวิธีใดก็ได้) ๒. ผู้เล่นฝ่ายรุกและฝ่ายรับจะอยู่ห่างกันประมาณ ๕ - ๗ เมตร ๓. ฝ่ายรับจะตั้งหัวสะบ้าเรียงกันไว้บนเส้นที่กำหนดไว้เป็นแนวเดียวกัน ๔. ฝ่ายรุกจะไปเริ่มต้นเล่นที่เส้นกำหนดให้ห่างจากฝ่ายรับประมาณ ๕ - ๗ เมตร การเล่นของฝ่ายรุกจะต้องเล่นสะบ้าไปตามลูกต่าง ๆ ดังนี้ คือ <table> <tr> <td>๑. อีสอยลอย</td><td>๒. อีคอ</td></tr> <tr> <td>๓. อีอก</td><td>๔. อีสะดือ</td></tr> <tr> <td>๕. อีโป้หมุน</td><td>๖. อีหัวเข้าแหะ</td></tr> <tr> <td>๗. อีหัวเข้าหอน</td><td>๘. อีสอยลอยหยุดด้วยตุ๊ด</td></tr> <tr> <td>๙. อีงักบัก</td><td>๑๐. อีสัน</td></tr> <tr> <td>๑๑. อีสันหนอง</td><td>๑๒. อีตาตุ้ม</td></tr> <tr> <td>๑๓. อีกลางตีน</td><td>๑๔. อีปลายหัวแม่เท้า</td></tr> <tr> <td>๑๕. อีเตะ ๒ ตีน</td><td>๑๖. อีเตะตีนเดียว</td></tr> <tr> <td>๑๗. อีก่อยคิดตีนคูป</td><td>๑๘. อีแยงกระจกตีนคูป</td></tr> <tr> <td>๑๙. อีนั่งลายเป</td><td>๒๐. อีอิงกับที่ ถ่ายที่</td></tr> <tr> <td>๒๑. อีคืบต้อย</td><td>๒๒. อีย้อยคาง</td></tr> <tr> <td>๒๓. อีเต็งกะทะ</td><td>๒๔. อีขูดปล่อย</td></tr> <tr> <td>๒๕. อีจักจัก</td><td>๒๖. อีคุดบอง</td></tr> </table>	๑. อีสอยลอย	๒. อีคอ	๓. อีอก	๔. อีสะดือ	๕. อีโป้หมุน	๖. อีหัวเข้าแหะ	๗. อีหัวเข้าหอน	๘. อีสอยลอยหยุดด้วยตุ๊ด	๙. อีงักบัก	๑๐. อีสัน	๑๑. อีสันหนอง	๑๒. อีตาตุ้ม	๑๓. อีกลางตีน	๑๔. อีปลายหัวแม่เท้า	๑๕. อีเตะ ๒ ตีน	๑๖. อีเตะตีนเดียว	๑๗. อีก่อยคิดตีนคูป	๑๘. อีแยงกระจกตีนคูป	๑๙. อีนั่งลายเป	๒๐. อีอิงกับที่ ถ่ายที่	๒๑. อีคืบต้อย	๒๒. อีย้อยคาง	๒๓. อีเต็งกะทะ	๒๔. อีขูดปล่อย	๒๕. อีจักจัก	๒๖. อีคุดบอง
๑. อีสอยลอย	๒. อีคอ																										
๓. อีอก	๔. อีสะดือ																										
๕. อีโป้หมุน	๖. อีหัวเข้าแหะ																										
๗. อีหัวเข้าหอน	๘. อีสอยลอยหยุดด้วยตุ๊ด																										
๙. อีงักบัก	๑๐. อีสัน																										
๑๑. อีสันหนอง	๑๒. อีตาตุ้ม																										
๑๓. อีกลางตีน	๑๔. อีปลายหัวแม่เท้า																										
๑๕. อีเตะ ๒ ตีน	๑๖. อีเตะตีนเดียว																										
๑๗. อีก่อยคิดตีนคูป	๑๘. อีแยงกระจกตีนคูป																										
๑๙. อีนั่งลายเป	๒๐. อีอิงกับที่ ถ่ายที่																										
๒๑. อีคืบต้อย	๒๒. อีย้อยคาง																										
๒๓. อีเต็งกะทะ	๒๔. อีขูดปล่อย																										
๒๕. อีจักจัก	๒๖. อีคุดบอง																										

๒๗. อีบองคูด

๒๘. อีบองไปเลียด

๒๙. อีเลียดไปบอง

๓๐. อียงกา

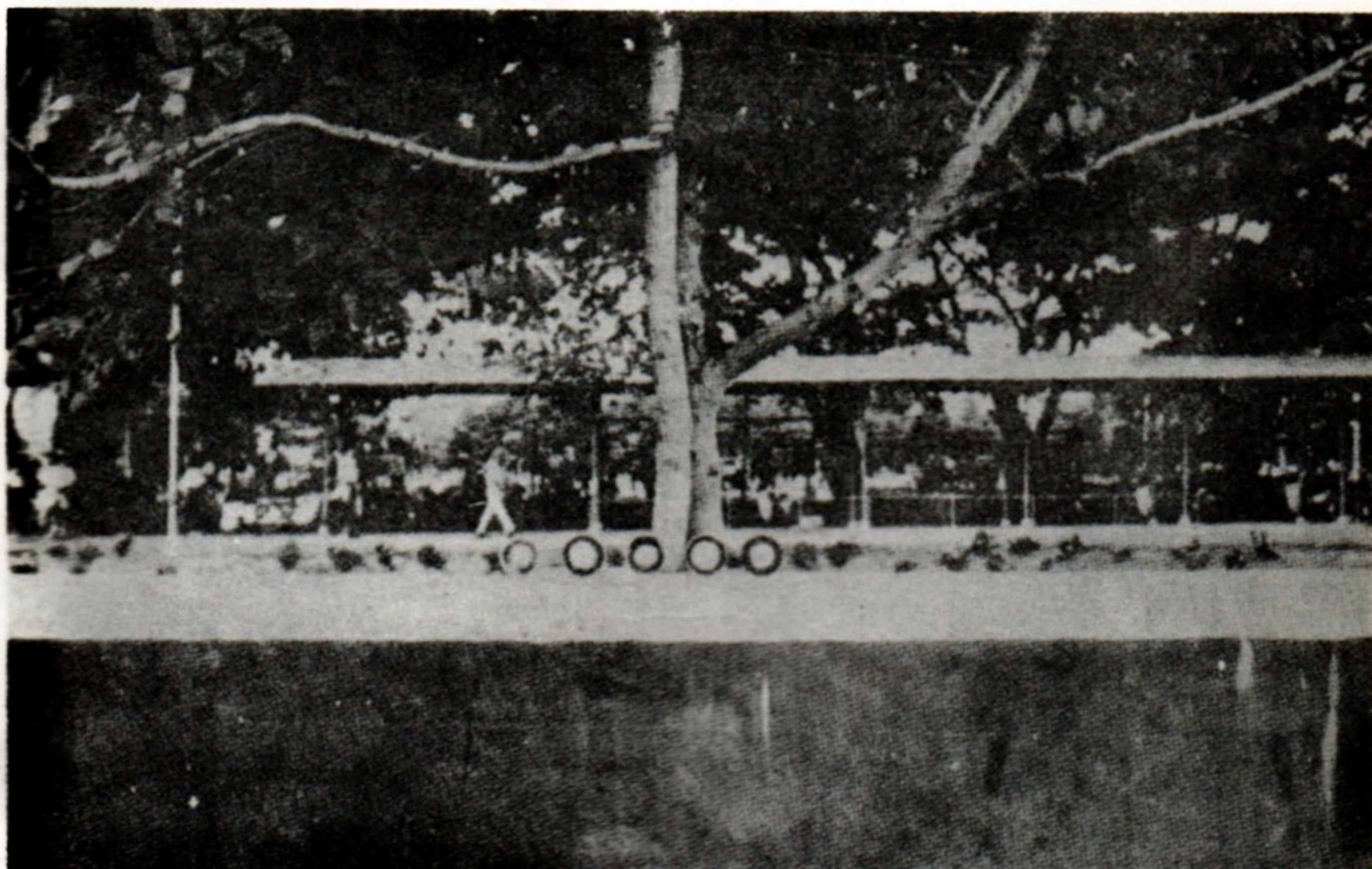
ฝ่ายรุกจะเล่นไปตามลำดับที่เรียงไว้ไปเรื่อย ๆ และแต่ละครั้งที่เล่น ฝ่ายรุกจะต้องทำให้หัวสบ้าของฝ่ายรับที่ตั้งไว้ที่เส้นกำหนดให้ล้มทุกอัน ในแต่ละคน ถ้าคนใดทำไม่ล้มก็จะให้ฝ่ายเดียวกันเป็นคนทำให้ล้ม เรียกว่า “ถ่ายกัน” ถ้าถ่ายกันไม่ได้ก็ต้องเปลี่ยนข้างเล่น คือฝ่ายรุกจะต้องกลายเป็นฝ่ายรับ ฝ่ายรับก็มาเป็นฝ่ายรุก

๕. ฝ่ายรุกเดิมก็ต้องจำเอาไว้ว่าฝ่ายตัวเองเล่นติดอยู่ที่แม่อะไร

๖. ฝ่ายรับเมื่อฝ่ายรุกติดฝ่ายรับก็จะเริ่มเล่นด้วยอีสอย ลอยไปเรื่อย ๆ จนจะติดอีก

๗. ฝ่ายใดเล่นถึง อียงกา หรืออันที่ ๓๐ ก่อนถือว่าฝ่ายนั้นชนะ

๘. การเล่นนั้นถือว่าแพ้ชนะกันเป็นเกมส์ ๆ ไป

อุปกรณ์การเล่นสบ้า

ขวามาซ้าย : สอยลอย อี๋คอ อี๋อก

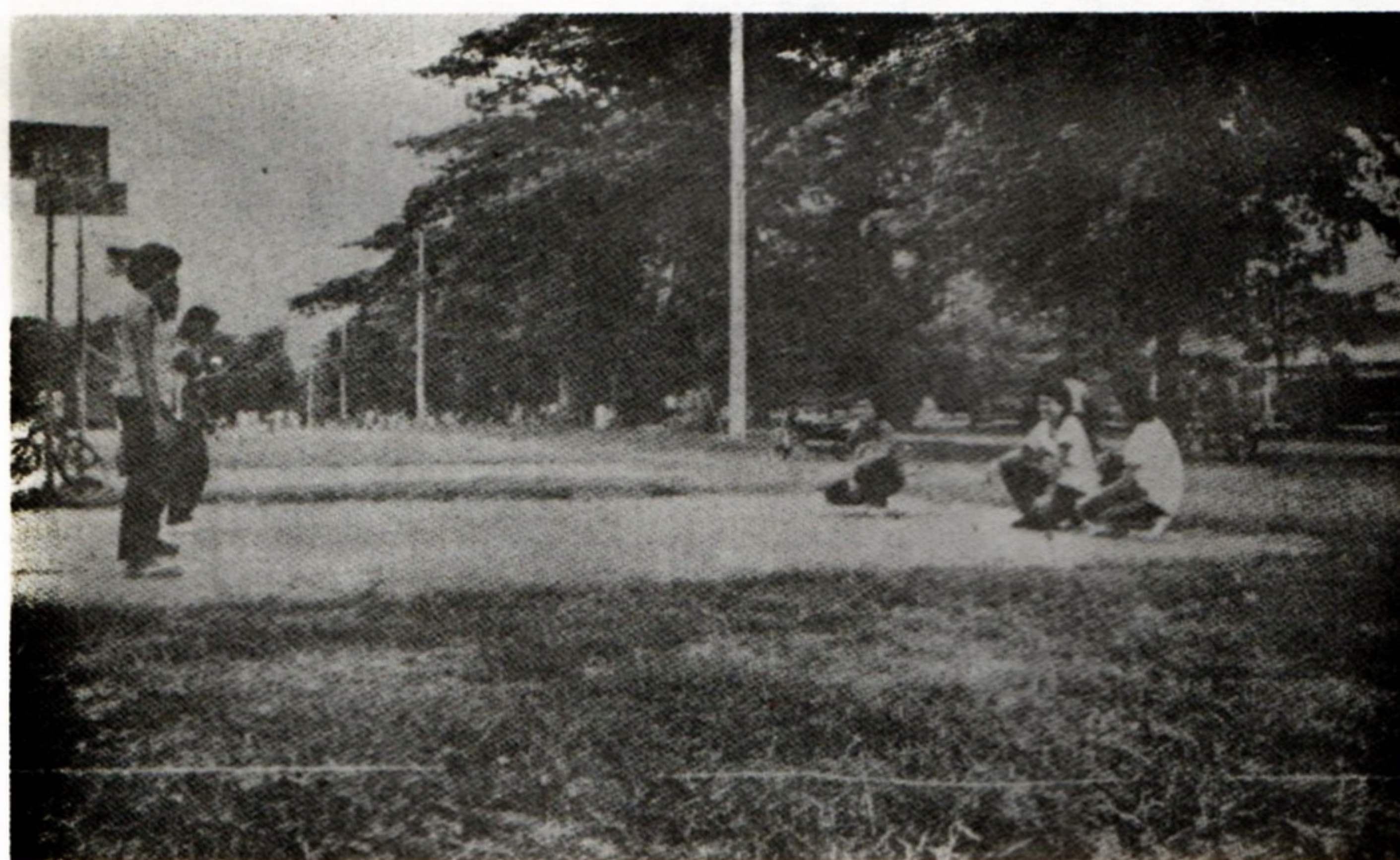

อย่าให้เลยนะกะ

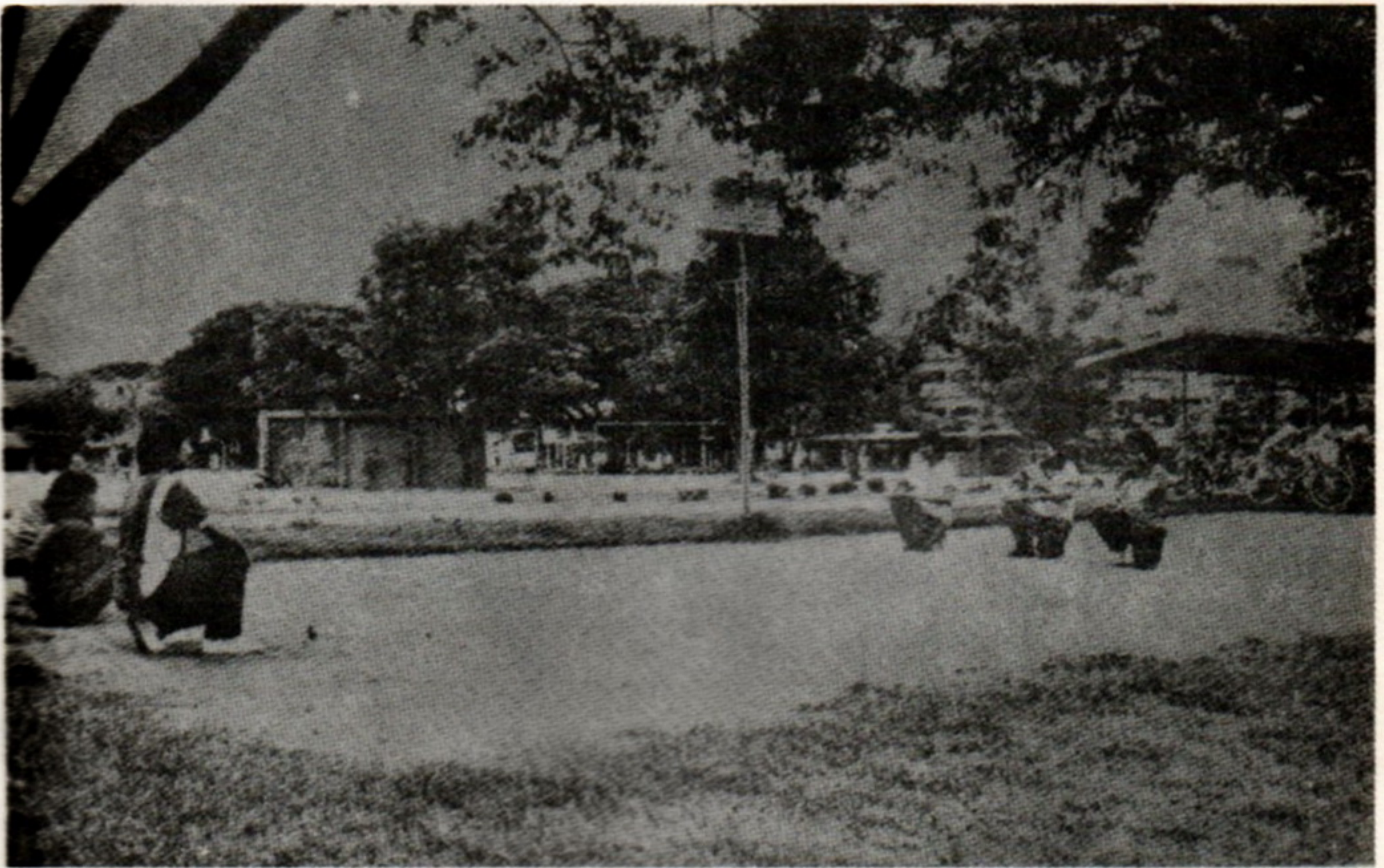

ยิงให้แม่น ๆ นะ

ยิงกับที่ โอโฮไกลจ้งเลย

ซ้ายไปขวา : ก้อยคิดตื่นคุบ แยกกระจากตื่นคุบ นั่งลายเป

ซ้ายไปขวา : เลียดไปบอง ลักจัก ขุดปล่อย

ซ้ายไปขวา : ย้อยคาง คืบต้อย เติ้งกะทะ

ยั้งให้ถูกนะตาสุดท้ายแล้ว ถ้ายั้งไม่ถูกฉันจะเป็นฝ่ายรุกบ้าง

บทที่ ๔

การละเล่นพื้นเมืองของภาคอีสาน

บทที่ ๔

การละเล่นพื้นเมืองของภาคอีสาน

การละเล่นเป็นกิจกรรมที่ปฏิบัตินอกเหนือจากกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เป็นกิจกรรมเพื่อความสนุกสนาน เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด เป็นนันทนาการ เป็นกิจกรรมที่เล่นกันในเวลาว่าง มีกติกาหรือวิธีเล่นที่ง่าย ไม่สลับซับซ้อน ทำให้เกิดความสนุกสนาน เพลิดเพลิน ส่งเสริมความสามัคคีในหมู่คณะเป็นอย่างดี

การละเล่นของภาคอีสานส่วนใหญ่เป็นการละเล่นของพวกเด็ก ๆ แต่ผู้ใหญ่ก็สามารถจะเล่นได้ไม่เสียหายอันใด กลับได้รับความสนุกสนานได้ออกกำลังกายไม่แพ้เด็กเหมือนกัน

การละเล่นได้กำหนดไว้ ๔ ชนิด ดังนี้ คือ

๑. ม้าหลังโปก
๒. โค้งตีนเกวียน
๓. การเล่นเตย
๔. การเล่นบักอี

ม้าหลังโปก

ม้าหลังโปก	เป็นการละเล่นที่มีมานานแล้ว ชอบเล่นในพวกเด็กและหนุ่มสาววัยรุ่น เป็นการเล่นเพื่อความสนุกสนาน เป็นการออกกำลังกาย
สถานที่เล่น	ลานกว้าง เช่น ลานวัด โรงเรียน หรือสนาม
อุปกรณ์การเล่น	ผ้าขาวม้าม้วนเป็นก้อนกลม หรือลูกบอลขนาดเล็ก
จำนวนผู้เล่น	เล่นได้ทั้งชาย - หญิง ประมาณ ๑๐ คู่
วิธีการเล่น	ผู้เล่นยืนเป็นคู่ ๆ เป็นวงกลมห่างกันประมาณ ๑ - ๒ วา คนที่เป็นม้าก้มลงมือทั้งสองจับเข้า อีกคนหนึ่งขี่ข้างหลัง เมื่อทุกคู่พร้อมแล้ว คู่ที่ถือลูกบอลหรือผ้าขาวม้าเริ่มโยนไปรอบ ๆ วงให้คนที่ขี่ข้างหลังรับ ถ้ายอมหรือผ้าขาวม้าตกให้ผู้เป็นม้า (คนที่ถูกขี่หลัง) แย่งลูกบอลหรือผ้าขาวม้านั้นขว้างคนที่ขี่ คนที่ขี่ต้องรีบลงจากหลังวิ่งหนี ถ้าว้างถูกคนที่ขี่ต้องเป็นม้าและให้ม้ากลับเป็นคนขี่ (ดังภาพถ่าย)

ม้าหลังโปก

รับให้ได้นะเพื่อน

รับไม่ได้ซะแล้ว

• แบบนี้จะต้องโดนขว้าง หนีเร็วพวกเรา

โคง์ต้นเกวียน

- โคง์ต้นเกวียน** เป็นการละเล่นของเด็กและพวกหนุ่มสาวอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งมีการเล่นมาช้านาน เป็นการเล่นเพื่อทดสอบสมรรถภาพทางกาย เพื่อความสนุกสนานเพื่อออกกำลังกายในเวลาว่าง
- สถานที่เล่น** ลานกว้าง เช่น ลานวัด ลานบ้าน สนาม
- อุปกรณ์การเล่น** ไม่มี ใช้คนเล่นทั้งหมด
- จำนวนผู้เล่น** ไม่จำกัดจำนวน เล่นได้ทั้งชาย - หญิง เล่นด้วยกันได้ทั้งชาย - หญิง
- วิธีการเล่น** แบ่งผู้เล่นออกเป็น ๒ พวก พวกที่หนึ่งยืน อีกพวกหนึ่งนั่ง

พวกที่หนึ่ง เอาเท้ายันกันไว้ตรงกลางและเอามือจับคนที่ยืนซึ่งยืนสลับกับคนนั่งระหว่างคน ๒ คน การจับมือให้จับเป็นมัดข้าวต้มทั้งมือซ้ายและขวา แล้วพวกยืนพาเดินหมุนไปรอบ ๆ เป็นวงกลมคล้ายกับล้อเกวียน เวลาหมุน ถ้าฝ่ายนั่งทำมือหลุดหรือแยกออกจากกันจะเป็นฝ่ายแพ้ เปลี่ยนให้ฝ่ายยืนมานั่งแทน แล้วเล่นกันต่อไปดังในรูป

โคง์ต้นเกวียน

หมุนไปอย่าให้มือหลุดนะ

การเล่นเตย

- การเล่นเตย** เป็นการเล่นอีกแบบหนึ่งที่เป็นการเล่นที่สนุกสนานเพลิดเพลิน เป็นการทดสอบไหวพริบ ความว่องไวรวดเร็วของผู้เล่น เป็นการละเล่นที่เล่นได้ทั้งชายและหญิง เหมาะสำหรับเด็กและวัยรุ่นหนุ่มสาว
- สถานที่เล่น** ลานกว้าง เช่น ลานวัด สนามหญ้า โรงเรียน เล่นในบริเวณที่มีร่ม
- อุปกรณ์การเล่น** ใช้คนเป็นอุปกรณ์ในการเล่น
- จำนวนผู้เล่น** เล่นได้ฝ่ายละประมาณ ๕ - ๗ คน
- วิธีเล่น** แบ่งกลุ่มผู้เล่นออกเป็น ๒ ฝ่ายเท่า ๆ กัน ฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายรับ อีกฝ่ายเป็นฝ่ายรุก สนามเล่นแบ่งเป็นล๊อค เริ่มเล่นด้วยการเสี่ยง ใครชนะการเสี่ยงเป็นฝ่ายรูก่อน ฝ่ายรับจะยืนในล๊อคต่าง ๆ

ฝ่ายรับจะเริ่มเล่นด้วยการบอกฝ่ายรุกว่า “เปิด” เมื่อเปิด ฝ่ายรุกก็จะพยายามวิ่งผ่านล๊อคต่าง ๆ จนถึงล๊อคสุดท้ายในเที่ยวไปและกลับ และพยายามอย่าให้ฝ่ายรับแตะได้เป็นอันขาด โดยฝ่ายรุกอาจจะใช้ความคิดความฉลาดไหวพริบล่อหลอกต่าง ๆ ถ้าคนใดคนหนึ่งวิ่งผ่านไปโดยไม่มีใครแตะต้องตัวได้จนกลับมาถึงที่เส้นเริ่มให้ร้องว่า “เตย” ดัง ๆ ก็จะเป็นฝ่ายชนะแล้วก็เริ่มรุกใหม่อีก

แต่ถ้าฝ่ายรุกคนใดคนหนึ่งโดนฝ่ายรับแตะต้องตัวได้ไม่ว่าจะแตะได้ที่ล๊อคใดหรือที่เส้นใดก็ตามจะต้องเปลี่ยนข้างเล่นทันทีถือว่าตายทั้งทีมคือฝ่ายรุกก็จะกลายเป็นฝ่ายรับทันที

กติกา ฝ่ายรับจะต้องยืนแตะอยู่บนเส้นเท่านั้น คือ ทำทั้งสองจะต้องอยู่บนเส้น

การเล่นเตย : หน้าฝ่ายรุก หลังฝ่ายรับ

รูกแล้วระวังให้ดีอย่าให้แตะ ใต้เป็นอันตราย

การเล่นบัก “อี”

- บักอี** เป็นการเล่นประเภททีม เพื่อความสนุกสนานเพื่อเป็นการออกกำลังกาย เพื่อฝึกไหวพริบ การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น และฝึกการตัดสินใจ ที่เด็ดขาดรวดเร็วไม่ลังเล เป็นการละเล่นที่นิยมของพวกผู้ชายวัยรุ่นและเด็ก ๆ
- สถานที่เล่น** สนาม ลานวัดกว้าง ๆ
- อุปกรณ์การเล่น** –
- จำนวนผู้เล่น** ไม่จำกัดจำนวน
- วิธีเล่น**
๑. แบ่งผู้เล่นออกเป็น ๒ ฝ่าย เท่า ๆ กัน
 ๒. ฝ่ายใดชนะเสียงฝ่ายนั้นเริ่มก่อน
 ๓. ฝ่ายเล่นก่อน อี เข้าไปก่อนทีละคน โดยสลับกับฝ่ายตรงข้าม โดยพยายามอี เข้าไปแตะฝ่ายตรงข้ามให้ได้

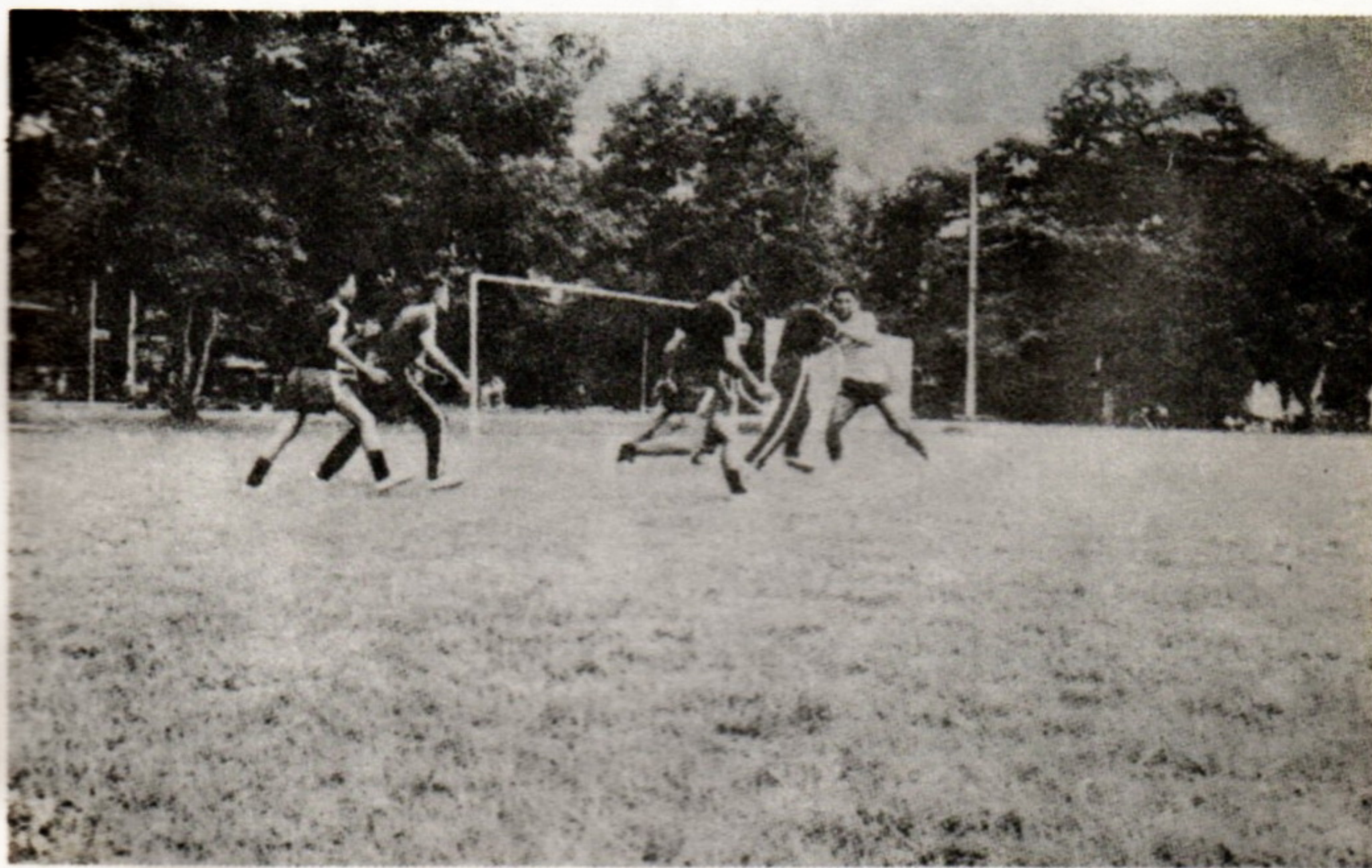
๑. การ อี นั้นจะต้องมีเสียงตลอดและจะต้องไม่เห็นพื้น
๒. ถ้าฝ่ายรับถูกแตะยังไม่พ้นเขตมีสิทธิ์ที่จะจับคน อี ได้ ถ้าคนอี พ้นเขตไปถือว่าคนที่ถูกแตะตาย ออกจากการแข่งขัน
๓. ถ้าคน อี ถูกจับและหยุดเสียง อี อยู่ในแดนรุกหรือเห็นพื้นถือว่าตาย
๔. เล่นประมาณ ๕ - ๑๐ นาที ฝ่ายใดเหลือมากเป็นฝ่ายชนะ หรือเล่นไปจนกว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะหมดหรือยอมแพ้

บักอี : เราอยู่คนละฝ่ายนะเพื่อน

รุกมาแล้วจับให้อยู่ รุมเลยพวกเรา

105 746.1
ม.470
ถ. 6

ลือกคอไว้เลย
๙.1607

หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

บทที่ ๕
บทสรุป

บทที่ ๕

บทสรุป

กีฬาและการละเล่นเป็นกิจกรรมนันทนาการอย่างหนึ่งที่ก่อประโยชน์ให้แก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งในด้านส่งเสริมสุขภาพของร่างกาย และทางจิตใจให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน รู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและหมู่คณะ ซึ่งการกีฬาและการละเล่นถือเป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งที่มนุษย์จะต้องทำ ดังนั้นวิธีการที่จะส่งเสริมให้ประชาชนนิยมเล่นกีฬาและการละเล่นได้ดีที่สุดก็คือการอนุรักษ์และฟื้นฟู ส่งเสริมการละเล่นประจำท้องถิ่นนั้น ๆ ให้เหมาะสมและนิยมเล่นกันมากขึ้น

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้ตระหนักในด้านนี้จึงได้สนับสนุนให้ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม วิทยาลัยครูมหาสารคาม ทำการรวบรวมกีฬาและการละเล่นในภาคอีสานขึ้น เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาการกีฬาและการละเล่นของภาคอีสาน

ความมุ่งหมายของการค้นคว้า

๑. เพื่อศึกษาและเก็บรวบรวมรายละเอียดเกี่ยวกับกีฬาของภาคอีสาน
 ๒. เพื่อศึกษาและเก็บรวบรวมรายละเอียดเกี่ยวกับการละเล่นพื้นเมืองของภาคอีสาน
- ### แหล่งที่มาของข้อมูล

ข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้มาครั้งนี้รวบรวมจากวิทยากรซึ่งเป็นชาวบ้านของภาคอีสานที่เคยเล่นกีฬาและการละเล่นพื้นเมืองมาแล้ว

วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

๑. เชิญวิทยากรมาสาธิตการเล่นกีฬาและการละเล่นพื้นเมืองอีสาน
๒. ถ่ายภาพขาว - ดำ ของกีฬาไทยและการละเล่น
๓. สัมภาษณ์วิทยากรเกี่ยวกับกีฬาไทยและการละเล่นพื้นเมืองแต่ละชนิด

การสรุปผลการค้นคว้า

หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว คณะผู้ค้นคว้าได้นำข้อมูลมาอภิปรายร่วมกันและได้ตกลงว่าจะเลือกกีฬาไทยและการละเล่นพื้นเมืองที่เคยนิยมและสามารถฟื้นฟูส่งเสริมให้เป็นที่นิยมได้อีกด้วย

ผลการค้นคว้า แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. กีฬา มี ๕ ชนิด

- ขาโลกเถก
- หมากรุกกับ
- หมากริง
- สะบ้า
- บักกลิ้งลื้อ

๒. การละเล่นพื้นเมือง มี ๔ ชนิด คือ

- ม้าหลังโปก
- โค้งตีนเกวียน
- การเล่นเตย
- บักอี

หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

